

Evaluation in terms of Folklore of Buket Uzuner's Novel "Adventures of Incompatible Defne Kaman: Water" Named Novel

Emre KAYASANDIK*

Article Info	Abstract
Received: 13.04.2020 Accepted: 01.09.2020 Published: 07.09.2020 Keywords: Buket Uzuner, Kutadgu Bilig, Shamanism, Motif and cult of water, Turkish culture	Buket UZUNER (born 1955) revealed the relationship between society and nature with Su, the first book of the Adventures of Incompatible Defne Kaman. Uzuner went back two thousand years before industrialization, which brought nature to the brink of uninhabitable, and met Shamanism, one of our ancient traditions, and the relationship of the old Turks with nature aroused more interest in the author. She reflected the tradition of Shamanism, which forms the essence of the novel, to his work with a modernist perspective. In her novel, Buket Uzuner enriched folklore motifs with the tradition of Shamanism and set it up in a detective / adventure style. In the plot, the characteristics of the shamanism / shaman, such as herbiter, healer, all-knowing, foresight and giving, were found in places through certain characters (Defne Kaman, Ümit Kaman, Umay Bayülgen, Korkut Bayülgen). Erlik Han, Bay Ülgen, one of the shaman gods in the novel; mythological animals such as eagle, horse, wolf, fish; colors such as black, red, blue and holly numbers like three, nine, forty; tree (beech) cult and the water motif known as the beginning of everything and water cult. Apart from the above mentioned about Shamanism in the novel, some Islamic elements such as Hz. Yunus story are kneaded and presented to the reader. In this study, the mythological elements that give a mystical atmosphere to the novel, the name allegory and passwords created with couplets chosen by the author from Kutadgu Bilig were examined.

Buket Uzuner'in "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları: Su" Adlı Romanının Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi

Makale Bilgisi	Öz
Geliş: 13.04.2020 Kabul: 01.09.2020 Yayın: 07.09.2020 Anahtar kelimeler: Buket Uzuner, Kutadgu Bilig, Şamanizm, Su motifi ve kültü, Türk Kültürü	Buket UZUNER (doğ.1955), Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları dörtlemesinin ilk kitabı olan Su romanıyla toplum-doğa ilişkisini gözler önüne sermiştir. Uzuner, doğayı neredeyse yaşanmazlığın sınırına getiren sanayileşmeden iki bin yıl geriye giderek kadim geleneklerimizden Şamanlık ile karşılaşmış, eski Türklerin tabiatla olan münasebeti yazarda daha çok merak uyandırmıştır. Romanın özünü oluşturan Şamanlık geleneğini modernist bir bakış açısıyla eserine yansıtmıştır. Buket Uzuner, Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları: Su adlı romanında halk bilimi motiflerini Şamanlık geleneğiyle zenginleştirerek polisiye/macera tarzında kurgulamıştır. Olay örgüsünde otacı, şifacı, tamam bilici, öngörüş ve el verme gibi Şamanlığa/Şamana ait özellikleri, belirli karakterler (Defne Kaman, Ümit Kaman, Umay Bayülgen, Korkut Bayülgen) aracılığıyla yer yer işlemiştir. Romanda Şaman tanrılarında Erlik Han, Bay Ülgen; kartal, at, kurt, balık gibi mitolojik hayvanlar; siyah, kırmızı, mavi gibi renkler ve üç, dokuz, kırk gibi kutlu sayılar; ağaç (kayın) kültü ve her şeyin başlangıcı olarak bilinen su motifi ve su kültü yer almıştır. Eserde Şamanlıkla ilgili yukarıda belirtilenlerin dışında çeşitli Türk gelenekleriyle Hz. Yunus kıssası gibi bazı İslami unsurlar yoğunlukla okuyucuya sunulmuştur. Bu çalışmada, adı geçen romana mistik bir hava veren mitolojik unsurlar, isim alegorisi ve Kutadgu Bilig'den yazarın seçtiği beyitlerle oluşturulan şifreler incelenmiştir.

*Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Türkiye, ORCID:0000-0003-1216-3811, ekayasandik@akdeniz.edu.tr

Giriş

Halk bilimini meydana getiren folklorik ürünler, bir milletin sözlü ve yazılı kültürünü, dolayısıyla millî kültürünü oluşturur. Millî kültür, bir milletin geçmişi ile geleceği arasında köprü vazifesi gören ve o milletin geleneğini canlı tutan en önemli unsurlardan biridir. Bireyler, ait oldukları millî kültür içerisinde gelişir ve olgunlaşırlar. Bu yüzden milleti oluşturan fertlerin her biri, yetiştiği ve yaşadığı kültürün kalıbını alır ve hayatını o kültürel kaidelere göre düzenler.

Belli bir toprak bütünlüğüne sahip her topluluğa millet demek mümkün değildir. Millet, aynı topraklar üzerinde yaşayan ve aralarında dil, tarih, ülkü, gelenek ve görenek bakımlarından ortaklık bulunan insan topluluğudur (TDK Büyük Türkçe Sözlük). Millet olabilmenin unsurlarından biri, kadim bir geçmişe sahip olmaktır. Bu açıdan baktığımızda Türk milletinin köklü ve geleneksel geçmişi, Türklerin tarih boyunca kadim bir uygarlık düzeyinde kalmalarını sağlamıştır. Bu uygarlık da sözlü veya yazılı aktarım yolu ile nesillere aktarılan dil, gelenek ve görenek, töre, yazılı ve sözlü normlar gibi unsurlar aracılığı ile daima çağdaş düzeyde ilerlemiştir. Burada geleneğin aktarımını sağlayan unsurların başında da tartışmasız folklor ürünleri gelmektedir. Sözlü, yazılı ve somut/soyut kültürel Türk mirası, geçmiş ile olan bağları sağlam tutan bu malzemelerdir.

Milletin temeli kültürdür. Bir milletin duyguları, kararları ve düşünceleri kültürünün içindedir. Kültürel değerler, ait olduğu milletin bilinçaltında gelişir (Heyd, 1980). Bu bağlamda düşünüldüğünde kültürel unsurlar olmadan millî birliği sağlamanın mümkün olmadığı ifade edilmelidir. Din ve inançlar, millî kültürün içerisinde bulunan ana yapı taşlarındandır. Türk kültürünün genel anlamda şekillenmesinde Türklerin inançları etkili olmuştur. Tarihsel süreçte baktığımızda Türkler farklı dinleri benimsemiş olsa da Şamanizm doğa-insan ikileminde kültürümüzde önemli bir konumda bulunmaktadır.

Bu değerlerin farkında olan günümüz yazarlarından Buket Uzuner, "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları: Su" adlı romanında halk bilimi motiflerini Şamanlık inancı ve geleneği ile zenginleştirip bir farkındalık yaratmıştır. Şamanizm inancının yoğun olarak işlendiği eserde, şamana ait unsurlardan İslâmî öğelere kadar pek çok Türk motifi romana yerleştirilmiştir. Bu çalışmada, romanda yer alan motifler konularına göre ele alınıp değerlendirmeler yapılarak anlatsal metinler aracılığıyla kültür eğitiminde ve aktarımında kültürel öğelerin kullanılmasının faydası vurgulanmak istenmiştir.

1. Şamanizm İnancı ve Şaman (Kaman)

Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların, İç Asya ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve *Şaman* ya da *Kam* adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu, 2002, s. 15). Şamanizm'in din olup olmadığı hususunda iki farklı görüş vardır. Bazı kesimlerce Şamanizm, bir dindir fakat yeterli kanıt ve bilgi olmadığı için kesinlik kazanamamıştır. Diğer görüşe göre ise ruhlar ve insanlar arasındaki ilişkiyi sağlayan bir inanç sistemidir. Şamanizm, bütünüyle büyütlü ritüellere sahip bir dindir. Bu özelliği bakımından Şamanizm'i din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve teknik olarak tanımlayabilmek de mümkündür (Candan, 2008).

Şamanizm inancının sahip olduğu ritüelleri ve uygulamaları gerçekleştiren kişiye Şaman (Kam/Kaman) denilmektedir. Çoruhlu, Şaman'ı şu şekilde tanımlamaktadır: "Varlığına inanılan ruhlar, tanrılar ve insanlar arasında aracılık yapan din adamlarına Şaman adı verilmektedir. Bunlar her türlü hastalığa çare bulmak, hastanın hastalık esnasında ayrılan koruyucu ruhunu geri getirmek, kısırılık ve zor doğumlarda yardım etmek, verilen kurbanları yer ve gök tanrısına ulaştırmak, çeşitli dinsel törenleri icra etmek, ruhları ait oldukları yere (ölüler âlemine) göndermek, kötü ruhlardan

insanları korumak için ayinler düzenlemek, fal bakıp gelecekte haber vermek gibi işleri yaparlar” (Çoruhlu, 2002, s. 61). Benzer bilgileri İnan’da da görmemiz mümkündür: “Şaman dininin ayin ve törenlerini yapan, ruhlarla fâni insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde Kam denir. ...Kam, Şamanistlerin inançlarına göre tanrılar ve ruhlarla insanlar arasında aracılık yapma kudretine malik olan kişidir. İnsan ufak tefek ruhlara, aileyi koruyan ateş ve yer-su ruhlarına bizzat kendisi de kurbanlar, saçılar sunabilirse de kuvvetli, hele kötü ruhlara doğrudan doğruya başvuramaz. Kötü ruhlar insanların en büyük düşmanlarıdır. İnsanlara ve havyan sürülerine hastalık göndermek suretiyle “tolu-tolug” (kurban) isterler. Bunlar istediklerini harfi harfine yerine getirmek gerekir. Fâni insanlar bunların ne istediklerini bilemez; bunları ancak kudretini göklerden, atalarının ruhlarından alan şamanlar bilirler” (İnan, 1986, s. 72, 75-76).

Yukarıdaki ifadelerde Şamanlığın alelade bir meslek olmadığını görmekteyiz. Eski zamanlarda Şamanlar, yaşadıkları toplum içerisinde saygın bir yere sahiptiler. Bu saygı, Şamanların bünyelerinde bulunan olağanüstü yetenekler sebebiyle korku ile karışık bir saygıydı.

Şamanizm inancının yaygın olduğu dönemlerde herkesin Kam olması mümkün değildir. Şamanlar, seçilmiş kişilerdir. İki türlü Şaman seçimi vardır: Birincisi soyunda Şaman olan kişilerin kendilerine Şamanlığın miras kalmasıdır ki bunlara “küçük Şamanlar” denir. İkincisi de ruhların çağırması sonucu “büyük Şaman” lakabını alan Şamanlardır. İnan, bu konuda şunları söylemektedir: “Kamlık (Şamanlık) sanatı öğrenmekle elde edilmez. Kam olmak için belli başlı bir Kam’ın neslinden olmak gerekir. Hiçbir kimse Kam olmak istemez. Fakat geçmiş kam-atalarının ruhundan biri Kam olacak torununa musallat olur; onu Kam olmaya zorlar. Ata ruhu musallat olan adam bundan kurtulmaya çalışır, Şamanlığı kabul etmemekte ısrar ederse deli olur. Şamanların hepsi sinirli, melankolik adamlardır” (İnan, 1986, s. 76).

Seçim işlemi dışında Şaman’ın taşıması gereken bazı özellikler vardır. Yaşar Çoruhlu bu özellikleri şu şekilde ele almıştır: “Her şeyden önce Şaman’ın kolaylıkla vecde ve istiğrak hâline geçebilecek karaktere sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle Şamanlar genellikle toplumdan uzak duran kişiler arasından çıkar. Çeşitli araştırmacılar Şamanlık belirtilerinin özellikle ergenliğe geçiş evresinde başladığını belirtir. Gerçek üstü varlıklar görme, sık sık baş dönmesi ve bayılmanın meydana gelmesi, ruhsal ve bedensel acılara maruz kalma, sinirli olma, yemeden içmeden kesilme, insanların yaşadığı yerlerden uzaklaşma, ruhlar ve öteki âlemden varlıklarla konuşma, sürekli düşünceli bir hâlde olma gibi davranış biçimleri Şaman olacak kişide gözlenen belirtilerdir” (Çoruhlu, 2002, s. 63).

Şaman hakkında verilen bu bilgiler doğrultusunda romanda geçen iki karakterin Şamanlığa ait özellikler sergilediği tespit edilmiştir: Bunlar *Umay Bayülgen* ve *Defne Kaman*’dır. Defne Kaman, esere adını verse de serinin ilk cildi olan bu kitapta karşımıza çok fazla çıkmamaktadır. Onun yerine ninesi (anneannesi) Umay Bayülgen bir Şaman olarak daha ön plândadır. Umay Bayülgen’in olay örgüsünde sergilediği bazı olağanüstülükler onda Şaman’a ait bazı özellikleri belirgin kılmıştır. Mesela, Komiser Ümit Kaman’ın telefonu çalar ve Umay Bayülgen, arayanın Ümit’in annesi olduğunu bilir (Uzuner, 2012, s. 12). Karşısındakinin düşüncesini okuyup o sormadan cevap verir (Uzuner 2012: s. 189). Ara sıra, cezbeye kapılırcasına yabancı bir sesle konuşur (Uzuner, 2012, s. 300). İslâm’daki istihare gibi rüyaya yatar, gaipten haber alır (Uzuner, 2012, s. 205). Umay Bayülgen’in sahip olduğu bu olağanüstü/metafizik güçler, Şamanların sahip olduğu güçlere fazlaca benzerlik göstermektedir. Bunun yanında Şaman elbisesi olan “manyak” a benzer bir elbise giydiğini ve tasvir edilen Şaman görüntüsüne sahip olduğunu söylemek de mümkündür: “...Ak saçlarını küçük kızlar gibi başının iki yanından sarkan iki saç örgüsü yapmış, uçlarını boncuklarla bağlamıştı. Yetmiş yaşlarında olmasına karşın yaşından çok daha dinç ve sağlıklı görünen orta boylu kadının, sırum gibi bedenine giydiği adaçayı renkli keten entarisinin eteğinden ve yarım kollarından Kızılderili giysilerindeki gibi uzun püsküller sarkıyordu” (Uzuner, 2012, s. 2-3).

Şamanlık ve Umay Bayülgen karakteri arasındaki bir benzerlik de otacılıktır. Otacılık aslında Şamanlık dışı bir gelişim göstermiş, fakat zamanla Şamanlığa bazı tedavi yöntemleriyle katkıda bulunmuştur. "Kurumlar arası bir geçiş, bir etkileşim, bir katmanlaşma söz konusu olmuş, Şamanlık daha kapsamlı bir paradigma olduğundan otacılık üzerinde etkili olmuştur" (Bayat, 2012, s. 156). Umay Bayülgen'de Şamanlığın yanında otacılık da vardır. Kendisi zaten daha önce eczacı olarak görev yapmıştır. Dolayısıyla şifalı otları ve bunların kullanım alanını bildiği için aynı zamanda otacı/şifacıdır.

Defne Kaman da Şamanlığa giden yolda adım adım ilerlemiştir. Defne, Şamanlığı ninesi Umay Bayülgen'den gelenek aktarımı vasıtası ile devralmaktadır. Ninenin bu aktarımı, kızları veya diğer torunları yerine Defne'ye bırakmasında muhakkak önemli hususlar vardır. Defne'nin, ninesiyle hamama gittiğinde buharın içinde olağanüstü bir varlık görmesi, zaman zaman bayılması, ruhsal ve psikolojik sorunlar yaşaması, üzüldüğü zaman yemeden içmeden kesilmesi, insanlardan uzaklaşıp doğayla iç içe olmak istemesi gibi sebepler Defne Kaman'da da Şaman'a ait belirtileri görmemizi mümkün kılar.

Şamanizm'e bağlı kalan boylarda Şamanlar iki türdür: ak Şaman ve kara Şaman (İnan, 1986, s. 83). Andrey Anohin, ruhları "kara ruhlar" ve "temiz ruhlar" diye ikiye ayırmış ve "Ülgen'i temiz ruhlar sınıfında değerlendirmiştir: "Ülgen, iyilik yapmayı seven bir ilahdır" (Anohin, 2006, s. 10). İsim benzerliğine baktığımızda Umay Bayülgen de temiz ruhlardan Ülgen ile iyilik yapma konusunda paralel uygulamalara sahiptir. Ancak bir karakterin hem Şaman olup hem de "yüce ruh" (demiurg) olması mümkün değildir. Çünkü Şaman'ın işlevlerinden biri de Bay Ülgen'e kurban sunarak dinsel törenleri icra etmektir. Dolayısıyla fonksiyon bakımından karakter ile verilen isim arasında bir uyumsuzluk vardır. Yani Umay Bayülgen hem Şaman olup hem de "yüce ruh" olamaz. Şaman'a ait özellikleri daha ağır bastığı için onu Şaman olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Ülgen kelimesinin etimolojisine baktığımızda işlev/anlam yakınlığı görebiliriz. M. Seyidov, Ülgen'in "öl-gen" şeklinden olduğunu ve bunun "su atası" demek olduğunu ifade etmektedir (Seyidov, 1994). Bu açıdan baktığımızda Defne Kaman'ın su ile olan münasebetinde Umay Bayülgen onun "su atası/ninesi"dır, şeklinde bir yorum yapabiliriz.

Umay ise, Türk mitolojisinde doğum ve aile koruyucusu işlevlerini üstlenir. Umay, mitolojik anayla ay kültünün ve ay tanrı inancının birleşmesinden ortaya çıkmıştır (Bayat, 2012, s. 75). Ayrıca Umay kelimesi iki kelimeden meydana gelmektedir: um+ay. Burada ay merkezli inanç sisteminden çıktığı, adındaki "ay" türevi ile korunmaktadır. Bu bağlamda Umay Bayülgen karakterini değerlendirdiğimizde, ailesini bir arada tutmaya çalışan ve onları koruyan bir karakter ile karşılaşırız. Ayrıca Umay Bayülgen'in kızının adının Aysu ve torununun adının Ayten olması (Ay+su, Ay+ten) ay ile kurulan isimlerdeki münasebeti (isim alegorisini) karşımıza çıkarmaktadır.

2. Motifler

Motif; mitoloji, masal, efsane, destan ve halk hikâyesi gibi türlerde yaşama gücüne sahip en küçük öğeye verilen ad şeklinde tarif edilmiştir (Kaya, 2014, s. 576). Motifler işlendiği/yerleştirildiği yazılı veya sözlü esere yeni ve derin bir anlam katar. Her motif, ait olduğu kültürün yaşayış tarzını yansıtır ve o kültürel zenginliğin içinde belirli bir hadise sonucu vuku bulur. Alptekin, her ne kadar maddî kültür unsurlarındaki motifler ile edebî eserlerdeki motiflerin farklı olduğunu söylese de biz bu iki unsur arasında bir benzerlik ve yakınlık kuruyoruz (Alptekin, 2003, s. 295). Şöyle ki bir kilime işlenen nakış, o kilime nasıl estetik bir güzellik katar ve varlığıyla yeni bir mana oluşturursa, edebî eserlerdeki motif de aynı şekilde bulunduğu esere bir zenginlik katar.

Buket Uzuner, incelediğimiz eserde Türk motiflerinden fazlaca faydalanmıştır. Bunlar arasında Şaman tanrılarından *Erlik Han* ve *Bay Ülgen*¹, mitolojik hayvanlardan *kartal*, *at*, *kurt*, *balık*; renklerden *siyah*, *kızıl*, *mavi*; sayılardan *üç*, *dokuz*, *kırk*; bunlara ek olarak *ağaç* motifi ve *su* motifi de yer almaktadır. Biz burada her motifi ayrı ayrı ele almaktansa, romanda ön plana çıkan unsurları değerlendirmeyi tasarruf açısından daha yararlı buluyoruz.

2.1. Su Motifi

Türk kozmogonisinde, yani yaratılışa ait anlatılarda, dünyanın üzeri tamamen su ile kaplıdır. Her şeyden evvel su vardır. Su, hayatın başlangıcıdır ve hayattır.

Su, Türk kültüründe bolluk, bereket, hayat ve mutlu geleceği sembolize eder. Türk yaratılış anlatısında da olduğu gibi hiçbir şey yokken kâinat, su hâlinindedir. Kâinatta sadece tanrı Karahan ve su vardır. Türk mitolojisinde yer-su kutsaldır, nimetlerin ve afetlerin kaynağıdır (Kaya, 2014, s. 589). Her şeyin başlangıcı su ile olur. Buket Uzuner de *Su* romanını yazmaya başlamadan yaptığı araştırmalarda su ile ilgili bu önemli bilgilere rastlamıştır. En başta dörtlemenin su ile başlaması, hayatın da su ile başlamasına sembolik bir göndermedir. Romanın girişinde İstanbul'un temmuz ayındaki ahvalinin (sıcaklık, nem ve bunların getirdiği bunalma duygusunun) kısaca anlatılması, bu sıkıntılara çözümün su ile olacağını ilk göstergesidir.

Uyumsuz Defne Kaman'ın günlük tarzında yazdığı kitabın adı da "*Su Kitabı*"dır. Bu kitabın bir bölümünde su ile ilgili bazı bilgiler de yer almaktadır: "*SU. SU vardı. Başlangıçta sadece SU vardı. Evvelce gök, ay, güneş, hava, ateş, toprak ve ağaç yoktu: Sadece SU vardı. SU ebedî başlangıçtı ve ondan önce hiçbir canlı olmadı. SU, abıhayattır. Ve Su'dan sonra da hiçbir canlı olmayacaktır. SU anne rahmidir, SU doğurgandır... Biz SU'yu Göktürk Yazıtları ve Altay Efsanesi'nden, Manas Destanı ve Kutadgu Bilig'den, Dede Korkut ve Umay Nine'den böyle duyduk, gördük, böyle böyle anladık, binlerce yıldır tıpkısını belledik. Ve böylece SU'yu mübarek bildik, SU'yu sevdik, SU'yu saydık ve SU'yu koruduk...*" (Uzuner, 2012, s. 77-78).

2.2. Ağaç Motifi

Ağaç; ana rahmi[ni], çoğalmayı, sığınağı, devletin geleceğini ve devamını işaret eder. Türk inancında yaratılış destanından itibaren karşımıza çıkar. Türk inanç kültüründe her kabilenin kutsal saydığı bir ağacı ve bir kuşu vardır. Şamanist Türkler, kutsiyetinden dolayı ağaç için kurban kesmişlerdir (Kaya, 2014, s. 578). Ağaç ve ağaca duyulan sevgi ve saygı medeniyetin getirdiği bir değerdir. Kadim Türk geleneğinde insan ile tabiat arasındaki müspet ilişki düzeyi, karşımıza ağaç motifi olarak çıkmaktadır. Türkler, doğaya karşı daima saygılı olmuş, ona zarar vermemeye özen göstermişlerdir. Türklerin bu tutumunda yaşayış biçimleri, Şamanizm inancı ve gök tanrı dini etkilidir.

Uzuner, doğa bilincine sahip bir yazardır. Ele aldığımız romanında onun işlediği konulardan biri de hidroelektrik santrallerdir. Yazar, santrallerin çevreye ve ekosisteme vereceği zararları bildiğinden romanda bu duruma da değinmek istemiştir. Kendisi de bu arzusunun, kendisini eski Türk geleneklerine götüren bir basamak olduğunu ifade etmektedir.

Su romanında sık karşılaştığımız motiflerden biri de ağaç motifidir: "...*kayın ağacına yıldırım düşmesi bizim kadim geleneklerimizde uğurludur, büyük şans işaretidir!*" (Uzuner, 2012, s. 119).

"*Kayın, güzeldir, uğurludur, binlerce yıllık sesimizi taşır... Eski Türk geleneklerine göre, İslâmiyet'ten çok önce, göklerdeki Tengri Ülgen'le karısı tabiat Umay Ene kavgaya tutuştuklarında gök gürleri, öfkeyle bağırduklarında şimşekler çakar ve Ülgen daha çok öfkelenip yeryüzüne ateşli*

¹ Ülgen ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Bayat, 2011, s.304.

oklar attığında yıldırımlar düşmüş. O zaman atalarımız ve ninelerimiz yıldırımın böyle meydana geldiğine inanmış. Bu sebeple yıldırım eğer mübarek kabul edilen bir kayın ağacına düşerse, onun parçalarının uğurlu olduğunu inanır, bu parçaları üstlerinde taşıyarak nazardan, kötü enerjilerden korunduklarını düşünürlermiş" (Uzuner, 2012, s. 196).

"Kadim geleneğimizde, büyüklerimiz göklerdeki Tengri'nin bütün ağaçları yarattıktan sonra, her birinin faydalarını test etmek için aralarında dolaşırken aniden bastıran yağmurda kayının yaprakları altında korunduğu söylencesini anlatırlar" (Uzuner, 2012, s. 199).

Anlaşılabileceği üzere romanda ağaç kültü hakkında bazı bilgilere de yer verilmiştir. Özellikle kayın ağacının ön plana çıkarılması dikkat çekicidir. Şaman davullarının üzerinde de görülen kayın ağacı motifi, yerden göğe kadar uzanan bir ağaçtır. Tanrıdan ayrıldığı düşünülen kayın ağacı için "kudaydan ayrılgan kayıng" ifadesi kullanılmıştır. Üzerine yıldırım düşmediği için de kurban törenleri bu ağaç altında yapılmaktadır (Ögel, 1995). Ağaçlar arasında kayının kutsal bir mahiyette bulunması, yazarın bu ağacı özellikle seçtiği düşüncesini doğurmaktadır.

2.3. Hayvan Motifi

Konargöçer yaşam tarzını benimseyen ve bu şekilde yaşayan eski Türkler, bu hayatın getirdiği bazı şartlara ve özgürlüğüne düşkün bir millet olmanın gereklerine ayak uydurmuşlardır. Konargöçer kültüründe Türk insanı bazı hayvanlarla iç içedir. Bu yakınlık bir çıkar ilişkisi değildir ve müspet bir ilgidir.

İncelediğimiz eserdeki hayvan motifleri karşımıza Türk destanlarındaki gibi çıkmaz, daha alt düzeydedir. Komiser Ümit Kaman, gördüğü kilimlerdeki hayvan motiflerini sayar. Ancak o hayvanlar hakkında başka bilgi vermez²: "Bir duvarda tavandan yere doğru üst üste dizilmiş, her birinin üzerinde bir hayvan motifi olan, el dokuması altı küçük ipek halı vardı. Bunlar, kartal, at, arı, yunus, kuğu ve kurttu" (Uzuner, 2012, s. 260).

Bu kısımda hayvanların sadece isimleri geçer. Doğan Kaya'nın yaptığı hayvan tasnifine göre at ve kartal avda kullanılan hayvanlar; kurt, yabanî hayvan; balık (=yunus) evcil olmayan hayvan sınıfına girer (Kaya, 2014, s. 581-582). Diğer hayvanlar hakkında bir sınıflandırma yoktur. Bu hayvanlar arasında da at, kurt ve kartal Türkler tarafından kutsal sayılmışlardır.

2.4. Renk Motifi

Renkler, edebî eserlerimizin pek çoğunda sıklıkla kullanılan motiflerdendir. Renkler, kişilerde uyandırdığı duygusal ve algısal özellikleri ile bazı anlamları sembolize eder.

Su romanında karşımıza en çok çıkan renkler siyah, kırmızı ve mavidir. Siyah, bedbahtlık, mutsuzluk, korku ve karanlık; kırmızı, sevgi, heyecan ve kan rengi oluşundan dolayı hayat; mavi, göğün ve suyun simgesi olup huzur, emniyet, umut ve sonsuzluk anlamlarına gelmektedir (Kaya, 2014, s. 586-587). Defne Kaman'ın saçları kırmızıdır. Onun hayat dolu oluşu yazar tarafından bu renkle sembolize edilmiştir.

² İsmi geçen hayvanlara, incelenen eserde fazla yer verilmediği için bu hayvanların mahiyetine ve işlevlerine değinilmemiştir.

2.5. Sayı Motifi

Bazı sayılar, Türk kültüründe kutsal sayılan motiflerdendir. Bu kutsallık sayılara bazı dinî temayüllerden geçtiği gibi, sosyal hayattan/hayat tarzından da geçmiş olabilir³. Sayılar da renklere benzer şekilde bazı anlamları bünyelerinde taşıyarak sembolize etmektedirler.

Romanı incelediğimizde kutsal sayılardan *üç*, *dokuz* ve *kırk* sayılarının romanın içerisine serpiştirildiğini ve bunlardan özellikle *üç* ve *dokuz* sayılarının ön planda işlendiğini tespit ettik:

“Bu üç kişiden birine, üç dolunay, üç gün veya üç saat sonra kırmızı kuşak takılacak beline” (Uzuner, 2012, s. 205).

“...üç çocuk demişti ve benim için önemli olan üç sayıydı. Üç değerli, önemli ve kutluydu. Üçü bana Umay Ninem öğretti. Umay Ninem, Otacı ve Bayülgen Ninem; göklerin ve yerin SU, Toprak, Hava, Ateş’in kızı, insana kan, nefes, can olarak hayat veren ruhun üç sayısı ile bereketli ilişkisini anlattı. Üç vakit, üç zaman düğümlerin çözüleceği gündür” (Uzuner, 2012, s. 240-241).

“Defne ablamın on yedi yaşındaki kedisi ölünce, başka bir kedi evlat edinmek için hayvan barınağındaki Tolga Ağbi’yi aradı. O da sokakta bir arabanın ezip kaçtığı üç bacaklı bir yavrudan bahsedince, Üç bizim eve geldi. Di mi kızım, güzel tekirim, tatlı kedim? Di mi Üç?” (Uzuner, 2012, s. 272).

Üç sayısı eserde sadece bir kutsallık veya sembol arz etmiyor. Yazar, bu sayıyı ayrıca şifre vermek, Ümit Kaman’a yol göstermek için de kullanmış:

‘Üç sayısını hatırla Semahat!’ dedi merdivenleri inerken. ‘Kadim Kamanlığımızda: karın-rahim-zar; İslâmiyet’te Allah’ın üç adı: Rab-Rahman-Rahim; Hristiyanlıkta: baba-oğul-kutsal ruh’tur. Manas’ta üç yiğitler: Manas-Semetey-Seytek ile üç peri kızının üç Koşay’ını anlatır. Ve elbette Türkler için her şeyin sonunda gökten mutlaka üç elma düşer! Üç! SU Kitabı’nda üçlü sayfaları aramalısın Evlâdım!’ (Uzuner, 2012, s. 207)

Yakut şamanları, büyü ayinlerine başlamadan önce arkalarına dokuz masum kız çocuğu ve dokuz masum erkek çocuğu yerleştirmişlerdir (Schimmel, 1998). İslâmiyet öncesi Türk kültüründe, kutsal sayı olarak kabul edilen üç sayısının katlarından olması sebebiyle kutsal olarak kabul edilen dokuz sayısı kut, kismet ve nasip anlamlarında kullanılmıştır. Dokuz sayısı roman karakterlerinden Cem Dokuzoğlu aracılığıyla işlenmiştir. Bu kişi Defne’nin patronu olup paragöz, alkolik ve kötü biridir. Ancak burada sayı, yazarın ona verdiği soyadı, sayının anlamı ve karakterin kişisel özellikleri ile benzeşmemektedir:

“O adamın içinde çok derin, simsiyah keder var ve o kederin zifiri karanlığı tam buradan, bulunduğumuz bu noktadan geçmiştir! Çünkü Erlik Han’ın enerjisi siyahtır ve geçtiği yerde acı tadını bırakır. Erlik Han, dokuz katlı ‘Aşağı Dünya’nın beşinci katında oturur ve onun altında da cehennem vardır! Bu yüzden dokuz sayısı önemlidir!” (Uzuner, 2012, s. 300).

2.6. Rüya Motifi

İslâmiyet öncesi eserlerde olduğu [gibi] İslâmiyet’ten sonraki eserlerde de kendisini gösteren ve gelecekte olacakları belirleme gibi önemli fonksiyon icra eden motiftir. Destan ve hikâyelerde birinci veya ikinci derecedeki kahramanlarda ifadesini bulur. Halk, kendilerini bekleyen felâketi veya kazanacakları zaferi, yaşayacakları mutluluğu rüya ile tayin edebilmiştir. Bu bakımdan rüya, gerek halkın gerekse ferdin hareket alanını belirler (Kaya, 2014, s. 587). Eserimizde geçen rüya motifi Doğan Kaya’nın açıklamalarıyla çok yakından ilgilidir. Romanımızda ön planda bulunan karakterlerden Umay Bayülgen, Şaman’a ait özellikleri

³ “Türklerde sayıları iki ana grup hâlinde ele almak gerekmektedir: Müslüman olmayan ve eski Türk inanışlarını sürdüren toplulukların mitleri ve inanışlarında sayıların yeri, Müslüman Türk topluluklarının inanışlarında sayıların yeri” (Çoruhlu, 2002, s. 194-195).

bünyesinde taşıması hasebiyle gelecekte olacakları, kendisine gösterilen rüya ile tespit edip tedirginlikleri gidermiştir:

'Rüya mı gördünüz? Hay Allah iyiliğinizi versin, beni korkuttunuz Umay Hanım!'

'Rüya görmedim, rüya geldi bana, ben de görebilmek için gözlerimi yumdum.'

'Efendim? Ha, tabii... Yalnız benim bir telefon etmem lazım... Siz bilmiyorsunuz, Komserim dün gecedan beri hastanede... Tasvir... Yani, ortak bir tanıdığımız rahatsız da... Ne oldu diye onu aramam gerekiyor, izninizle...' diyerek Ümit'in telefonunu tuşladı.

'Gelen rüya onunla ilgiliydi zaten. Yalnız üç kişi olacak. Biri daha var yanlarında. İyi haber almışlar. Merak etme Evlâdım, komserin düze çıkmış, çok şükür!' (Uzuner, 2012, s. 205).

Rüya motifi eserimizin bir bölümünde daha karşımıza çıksa da bu kısım rüya motifini tam olarak yansıtmamakta, daha ziyade ad koyma/verme motifi ile iç içe geçmiş vaziyette bulunmaktadır:

"Defne'nin adını aslında Rosmari koymayı istedim ama kızım Ayten hamileliğinin son ayındayken rüyamda Defne ile Apollon'u gördüm. Şimdi, bilirsün Yunan mitolojisinde Defne, kendisine tecavüz etmeye çalışan yarı tanrı Apollon'dan kaçabilmek için ağaca dönüşür ya, benim rüyamda Defne, tam tersine kendini kovalayan Apollon'u ağaca dönüştürüyor ve sonra kendisi ormanda özgürce mutlu yaşıyordu" (Uzuner, 2012, s. 193).

3. Kutadgu Bilig'e Yapılan Göndermeler

Buket Uzuner, kaybolan Defne Kaman'ın Ümit Kaman tarafından bulunabilmesi için olay örgüsünün içine bazı şifreler yerleştirmiştir. Bu şifrelerden en önemlileri muhakkak ki Kutadgu Bilig'den seçilmiş beyitlerdir. Defne, Ümit'e verdiği beyit numaraları ile bazı bilgileri Ümit'e aktarır ve Komiser Ümit'in gizemli olayları çözmesini ister. Ümit Kaman, bu şifrelere anlam veremez ve şifrelerin kaynağı Sahaf Semahat tarafından Ümit'e söylenir. Sonrasında beyitlerin ne demek istediğini Ümit Kaman dostlarının yardımıyla ve kendi gayretiyle yavaş yavaş çözmeye başlayacaktır. Defne'nin Ümit'e verdiği ilk şifre kâğıdında şu beyit numaraları yazmaktadır:

C:386-6515: "Ey ümidim, bana ümit bizzat sensin;/Ey ümidim, senden ümidi kesmeyeceğim."

B:28-211: "Kişinin gönlü dipsiz bir deniz gibidir/Bilgi onun dibinde yatan inciye benzer."

B:28-212: "Kişi inciye denizden çıkarmadıkça/O, ister inci olsun ister çakıl taşı, fark etmez."

Verilen beyitlerin birincisinde Defne, kurtarıcısının açıkça Ümit Kaman olduğunu, ondan ümidini kesmeyeceğini ifade etmektedir. Son iki beyitte de kendisini denizin dibindeki inciye benzeterek aslında saklandığı yeri ifşa etmektedir. Romanın ilerleyen kısımlarında Defne, bir şifre daha gönderir. Bu ikinci şifre ile Ümit Kaman'ın şifreler hakkındaki yorumları ise şu şekildedir:

B:56-630: "Bu sefer kabahat bende oldu; nasıl oldu da/Başkasına sırrımı açıverdim."

"Defne Kaman bildiği ve sır olarak kalması gereken bir şeyi anlatmaması gereken birine anlattı."

B:56-631: "Dinle bak, bilgili insan ne der;/Aceleyle yapılan işin pişmanlığı yıllarca sürer."

"Bu bilgiyi paylaştığı kişi veya kişiler onu pişman edecek bir şey yaptılar."

B:69-810: "Elimde tuttuğum bu bıçak/Biçen ve kesen bir alettir, ey becerikli."

"Bir silahla tehdit ediliyor olabilir. Ya da bir cinayette kullanılan bir silahı[n] yerini biliyor? Ama acaba becerikli olan kişi onun saklanmasına neden olan, onu tehdit eden bir katil, bir terörist mi, yoksa kendisi mi?"

C:320-5366: "Uçan, yürüyen ve suda yüzen mahlûkların hiçbirisi/Senin elinden kurtulamaz ey çetin huylu."

“Eğer burada çetin huylu bensem, onun kaçtığı mahlûku bulmam için hava, kara ve suyu işaret ediyor? Eğer zanlıya çetin huylu diyorsa, adamın elinden kendisinin kurtulamayacağını mı imâ ediyor? Kurban kendisiyse onu kurtaracak olan çetin huylu kim?”

Burada dikkatimizi çeken “B:69-810” numaralı beyittir. Defne bu şifre ile ilgili bazı çözüm yollarını *Su Kitabı*’nda vermektedir:

“Dedem Kaman ile Ninem Kaman, ‘SU’daki kötülüğü bir tek bıçak keser’ dedi. Bu yüzden kemgözleri kovmak için kurşun döken, kalbi temiz, içi iyi, basiret gözü açık o güzel kişi SU’yu bıçakla ortasından dörde kesti.” (Uzuner, 2012, s. 78).

Defne’nin Ümit’e verdiği son şifre kâğıdında şu beyitler yer almaktadır:

A:35-850: “Her işte hiddet gösterenler, /İçkiye düşkünler veya çalıp çırpınlar.”

A:35-851: “Bu gibi kişiler yaramaz bana;/İşte bunları açıkça saydım sana.”

B:83-998: “Ay-Toldı dedi ki: Sözün yeri sırdır;/Söz ona bölünür fakat biri söylenmelidir.”

B:83-999: “Biri söylenebilir, dokuzu yasaktır;/Yasak sözler aslında hep fenadır.”

Bu beyitler vasıtası ile Defne Kaman, Ümit’i yönlendirerek olay akışını etkilemiştir. Bu şifreler romanın içinde biraz zorlama gibi görünse de yazar bu seçimi özellikle yaptığını verdiği bir röportajda ifade etmektedir: “Kutadgu Bilig okullarda okuyup çoğunlukla geçiştirdiğimiz, adıyla alay ettiğimiz, ancak uzmanların uğraşacağı, sıkıcı bir kitabın adı olarak kalır bilincimizde. Hâlbuki bu kitap, üç orijinal nüshasında biri hâlâ bulunamamış olsa da bin yıl önce Türk şair Yusuf Has Hacıp tarafından şiir formunda Uygur harfleriyle Türkçe yazıldığı düşünülen, dünyaca tanınmayı hak edecek önemli bir yapıt. Kısaca Kutadgu Bilig, şiir formunda devlet yöneticilerine verilmiş hümanist öğütler kitabıdır, diyebiliriz. Günümüzde Türkçesine çevrilmiş baskısının da bulunduğu bu değerli yapıta Su’dan sonra ilgi başlar diye hayal ediyorum. Belki gençler Su’dan sonra Kutadgu Bilig okumaya başlar.” (Özcan, 2012).

Sonuç

Buket Uzuner, yıllarca çevre bilim eğitimi almış, modern seyyah olarak nitelendirebileceğimiz, çevre sorunları ile hemhâl olmuş günümüz yazarlarından. Uzuner, *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları: Su* adlı romanda kadına yönelik şiddetten Alevî-Sünnî ayırımına, sanayi toplumunun olumsuz yönlerinden bireysel uyumsuzluklara kadar pek çok soruna değinmiştir. Romanın ön hazırlık çalışmalarında kadim Türk gelenekleri ile karşılaşmış ve bu alandaki araştırmalarını yoğunlaştırarak *Su* romanına geleneksel Türk folklorunu yerleştirmiştir.

Teknolojinin gelişmesi ve teknolojik ürünlerin insan hayatına fazlasıyla girmesi, ürünler aracılığıyla “evrensel kültür” adı altında empoze edilen Batı kültürünü yeni kuşaklar üzerinde hâkim kılınmasına sebep olmaktadır. Bu kültürel savaş, millî benliğinden uzak, yozlaşmış bir kuşağı beraberinde getirecektir. Bu durumun ortadan kaldırılması ise o milletin sahip olduğu kültür ağacının köklerine sıkı sıkıya tutunmasıyla mümkündür. Millî Türk kültürünün, Türk töresinin ve geleneklerinin, göreneklerinin farkında olan bir nesil, ait olduğu ve içinde bulunduğu toplumun normlarına göre yaşayacak ve böylece millî varlığını devam ettirecektir. Bu hususta, *Su* romanı gibi eserlerin ortaya konması, millî bilincin aşılması açısından oldukça önemlidir. Farklı tür ve alanlarda benzer folklor ürünlerinin sanat faaliyetlerine yerleştirilmesi, genç neslin geçmişten güç alarak geleceğe güvenle bakmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Anohin, A. (2006). *Altay şamanlığına ait materyaller*. Konya: Kömen Yayınları.
- Bayat, F. (2011). *Türk mitolojik sistemi: Ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2012). *Türk kültüründe kadın şaman*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Bayat, F. (2012). *Türk mitolojik sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Candan, E. (2008). *Türklerin kültür kökenleri*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin ana hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Heyd, U. (1980). *Ziya Gökalp: Türk milliyetçiliğinin temelleri*. (Çev: Meriç, C.). İstanbul: Sebil Yayınevi
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaya, D. (2014). *Türk dünyası ansiklopedik Türk halk edebiyatı kavramları ve terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Schimmel, A. (1998). *Sayıların gizemi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Seyidov, M. (1994). *Kam – Şaman ve onun kaynaklarına umumî bakış*. Bakü.
- Ögel, B. (1995) *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar*. Ankara: TTK Basımevi.
- Özcan, P. (2012, 15 Mart), *Buket Uzuner ile röportaj*. Vatan. Erişim adresi: <http://buketuzuner.com/tur/yb/baslangic-hep-sudur-ben-de-dortlemeye-su-ile-basladim/>
- Uzuner, B. (2012). *Uyumsuz Defne Kaman'ın maceraları: Su*. İstanbul: Everest Yayınları.